

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
Școala Doctorală Cultură. Civilizație. Istorie.

Teză de doctorat Abstract

Profilul unui intelectual din Transilvania. Studiu de caz: Cserei Mihály (1667-1756) și biblioteca sa

Conducător științific:
Prof. Univ. Dr. Doru Radosav

Doctorand:
Kovács Mária

Cluj-Napoca
2012

CUPRINS

PARTEA I.....	5
I. Introducere.....	5
II. Considerații istoriografice privind viața și activitatea lui Cserei Mihály. Stadiul actual al cercetărilor în domeniul istoriei bibliotecilor, istoriei lecturii din România.....	10
III. Cultura maghiară transilvăneană în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea	19
Introducere	19
Curențe culturale	19
Învățământul.....	24
Tiparul.....	27
Literatură. Lingvistică.....	29
Literatură istorică. Memorialistica	31
Literatură științifică	35
Teatrul.....	36
IV. Tipologia bibliotecilor transilvănene din secolele XVII-lea și XVIII-lea	37
IV.1. Biblioteci instituționale	37
IV.1.1. Colecțiile curții princiare de la Alba Iulia.....	39
IV.1.2. Bibliotecile orașelor și biblioteci cu profil laic	41
IV.1.3. Biblioteci școlare.....	43
IV.1.4. Biblioteci ecleziastice	49
IV.2. Biblioteci particulare	59
IV.2.1. Biblioteci nobiliare	60
IV.2.2. Biblioteci ale erudiților	65
IV.2.3. Bibliotecile episcopilor.....	67
IV.2.4. Bibliotecile preoților.....	69
IV.2.4. Bibliotecile burgheziei.....	72
V. Biografia lui Cserei Mihály.....	76
Copilăria (1667–1674).....	76
Studiile (1674–1685)	77
1685-1711	79
1712-1756	80
VI. Istoria Transilvaniei [1661–1712].....	83
VII. Profilul intelectual al lui Cserei Mihály pe baza analizei cărților din biblioteca personală	87
VII.1. Principalele surse pentru istoria bibliotecilor, a lecturii din Transilvania: listele de cărți, sursele utilizate în reconstituirea fondului bibliotecii lui Cserei Mihály.....	87
VII.1.1. Sursele istoriei bibliotecilor, a lecturii fără caracter de registru	87
VII.1.2. Sursele istoriei bibliotecilor, a lecturii cu caracter de registre, cataloage.....	93
VII.2. Istoricul bibliotecii lui Cserei Mihály.....	98
VII.3. Obiceiurile de lectură ale lui Cserei Mihály	108
VII.4. Compoziția tematică a fondului	114
Religie	114
Lucrări de istorie și de teoria statului	119
Lucrări de drept	121
Literatură.....	123
Filosofie. Literatură didactică	125
Științe naturale. Medicină.	126
Geografie. Matematică.....	126
VII.5. Profilul intelectual al lui Cserei Mihály pe baza însemnărilor din cărți.....	128

Cserei, omul religios	131
Cserei, ”poetul”: exerciții de versificație	139
Cserei, traducător.....	146
Cserei, ”jurist”	147
Cserei, omul	148
VII.6. Studiu de caz: Compendium theologicum et politicum	152
PARTEA II.	162
VIII. Catalogul bibliotecii lui Cserei Mihály.....	162
VIII. 1. Utilizarea catalogului	162
VIII.2. Abrevieri.....	163
VIII.3. Bibliografie	164
VIII.4. A. 1709-es olvasmányjegyzék (Lista cărților alcătuit în anul 1709)	165
VIII.5. B. Lista cărților alcătuită în jurul anului 1726.....	189
VIII.6. C. 1741-es jegyzék (Lista cărților alcătuită în 1741)	287
VIII.7. D. A fiának, Cserei Györgynek, adott könyvek 1740–1751 között (Lista cărților donate fiului, lui Cserei György, în perioada 1740–1751).....	318
VIII.8. E. Lucrări citite de Cserei M. sau care făceau parte din biblioteca lui, dar nu apar pe listele de cărți.....	328
VIII.9. Manuscrise.....	349
IX. Concluzii.....	386
X. Bibliografie	389
X.1. Izvoare inedite	389
X.2. Lucrări generale	390
X.3. Cărți, studii și articole	392
X.4. Teze de doctorat.....	406
XI. ANEXE.....	408

Keywords:

History of libraries, history of books, reading, history of reading, Transylvania, intellectuals, history of culture

The research of 16-18th century history of books, reading and libraries in Transylvania, as well as the reconstruction of the reader's mentality is difficult, for there is little information. While western European cultures have kept documents that help this process (price lists, readers' lists, letters, diaries, etc), Transylvania lacks documents as well as the knowledge related to them. Only a few situations from this period have been so far discussed, the lists of books are rather a proof of what a library contained, of what could have been read, but not necessarily of what was actually read. This information can be enlarged by analyzing the books and the marginals. A possibility for identifying a reader is to gather all this information and to analyse the reading habits of a certain person.

In this PhD thesis I propose to reconstruct Cserei Mihály's (1667-1756) own library, to gather all the documents regarding his books and reading habits and to sketch his intellectual profile based on these. The main aim of this research was to reconstruct his library's catalogue, that would highlight the value of the books and his reading habits. In the Transylvanian history of the 17-18th century, Cserei played an important role and his name was often cited. Many studies have dealt with Cserei's life and his History of Transylvania, but nobody has tried to reconstruct his library, so this thesis fills some missing parts of his biography.

There are two main categories of sources that I used through my research: manuscripts and old books from the 16-18th centuries. In the research of manuscripts written by Cserei I analysed only those parts that refer to the library and his reading habits. My other source are Cserei's old books. These can be grouped in different categories: books identified through *autopsy*, taking his former books in the hand and books included in his lists. The starting point were his book lists. Although he had three lists, nobody has tried to identify the titles. During my research I identified a new unpublished list, previous to the one from 1741. The list is dated around the year 1726 and it is important because it contains a series of titles that only appear here and we have no other sources about their existence in Cserei's library.

In order to achieve my goals I studied the old books and manuscripts from the Lucian Blaga Central University Library, the Library of the Romanian Academy from Cluj-Napoca, the Teleki-Bolyai Library from Târgu-Mureș, the Széchenyi National Library from Budapest and the Library of the Hungarian Academy of Sciences. Beside these I also studied the Apor family's personal documents from the National Archives in Cluj and Covasna counties, the Hungarian National Archives and those of the Reformed Church in Aita Mare. During my researches in these places I identified 99 books belonging to Cserei's library, 10 manuscripts and a part of Cserei's correspondance with other famous contemporaries.

By analysing the marginals in Cserei's identified books I succeeded to trace the origin of the books. Beside the inscriptions related to the possessors, the other notes helped to reconstruct the reading habits

and offered valuable information about the history of libraries, history of literature, culture and mentality. My entire work is based on the scientific analysis of Cserei's inscriptions.

The PhD thesis has two main parts: the first one is a theoretical one and the second is the catalogue of Cserei's library. *Conclusions*, *Bibliography* and the *Annex* follow.

The first part starts with the *Introduction* followed by the chapter *Historiographical Considerations on Cserei Mihály's life and activity. The actual state of the Romanian research in the field of history of books and history of reading*. This chapter contains data referring to Cserei's life and activity, as well as a short presentation of the research so far conducted in Romania regarding the history of libraries, history of reading and especially studies about 17-18th century Transylvania.

The next two chapters deal with the background of Cserei's education. The third chapter, *The Hungarian culture in Transylvania in the second part of the 17th century and the first part of the 18th century*, presents the characteristics of the Hungarian culture in Transylvania with some relevant examples for every aspect and with references to the culture of the Saxons and Romanians. From a cultural point of view the Transylvanian horizon of the 17-18th century presents itself in a complex way. This is characterized by the interaction of three cultural zones: the Hungarian, German and Romanian. The Transylvanian cultural politics in this period was similar to the European one. Transylvania was very receptive towards new ideas that could be found in European politics, mainly cultural-religious movements like puritanism, cartesianism, cocceianism and also pietism.

In the 4th chapter, *The typology of Transylvanian libraries of the 17th and 18th centuries*, I tried to present in short the history of Transylvanian libraries from the 17-18th centuries. The presentation of these collections of books follows Monok István's typology. Thus the similar libraries are compared with the intention of giving a picture of the important private and institutional libraries of the given period.

The 5th and 6th chapters contain Cserei's biography and a short analysis of his work entitled "The History of Transylvania" [1661-1712].

The 7th chapter is dedicated to Cserei's intellectual profile as revealed by the analysis of his personal books. It is divided into several subchapters.

The subchapter called *The main sources for history of reading in Transylvania: book lists used for reconstructing Cserei's library* is based on István Monok's typology regarding the sources for the history of libraries and of reading in the 17-18th century. Beside the presentation of this typology, I also tried to give an example for each type of source from Cserei's case. Thus, beside presenting a model for the typology of sources, I also described the main sources of my research.

The subchapter *The history of Cserei Mihály's library* is mainly based on analysing the sources unknown for the public. My goal was to detect and analyse these sources, in our case the manuscripts and

old books from Cserei's library identified through his inscriptions. The notes of possession in the books from Cserei's library allow us to reconstruct the chronology of acquisition as well as the history of Cserei's library after his death. In order to grasp the greatness and value of his library I used the manuscripts, the 99 printings identified through autopsy and the lists of books written by Cserei in different periods of his life. The creation and development of the library was totally Cserei's merit. Starting from the notes of possessions in the identified books we can reach the conclusion that the majority of Cserei's books were either bought by him or received as a present and only four of them have his father's name, Cserei János, in the notes of possession. In marking the ownership of his books Cserei did not use exlibris or supralibros but the motto *Deus providebit* from the Book of Genesis, chapter 22, verse 8. The most complete register of books, the one from 1741, mentions 231 titles. If we add the books that were identified by using bibliographies and catalogues, we can affirm that Cserei's library consisted of 310 books. The greatness of this library points out that it was a scholar's, a historian's library, not that of a nobleman. The number of books in a middle class nobleman's library was around 50 volumes.

The reading practice and its methods changed during the years but this was due to many factors. The chapter *Cserei Mihály's reading habits* presents in short the reading practices of the 17-18th century as well as Cserei's own methods. By examining the marginals we can say that he belonged to the intensive reader type. He did not read his books just once, but many times and he put down his impressions about the reading, the events in Transylvania, his family's life and his personal life. According to the richness and variety of his writings, Cserei was not an ordinary reader but a compulsive one. His books were filled with sentences, aphorisms, maxims, apothegms and parables. The reading could be done in many different ways, but we suppose that Cserei practiced a silent reading which was characteristic to the experienced reader. The silent reading permitted a personal piety, a devotion, a different relationship with the sacred. This was Cserei's case as well, his library was the place where he could isolate himself from the rest of the world, a place where he could find a refuge. In his old age, in his solitude in Aita Mare, after his son's marriage in 1740, Cserei found in reading the compensation for the eventless days in a remote place where nothing was happening.

The chapter *The genres of Cserei Mihály's books* proves once again the hypotheses that books and manuscripts are excellent reflections of the flow of ideas, of the intensity of the intellectual life. The catalogues from the modern period show a new western European way of thinking, namely that reading books not only satisfies the strictly scientific development but it also fulfills curiosity and enjoyment. The analysis of the genres shows great diversity, we can find books of religion, history, literature, rhetoric, law, medicine, geography, etc. Yet, the majority of the books are religious and historical.

The subchapter *Cserei's intellectual profile as shown by notes in his books* analyses the sources forgotten by historians: inscriptions from old books and almanacs are priceless for the history of libraries, reading and culture. I made a classification of the inscriptions to trace the main lines of his intellectual profile, everyday life, the thoughts of a Transylvanian erudite reader. The analysis of all the notes was not possible so I tried to establish a typology of the inscriptions by giving examples to each of them. The analysis of the inscriptions makes it possible to reconstruct the spiritual foundation from a literary and intellectual point of view, which constitutes the basis of this individual's education. Dealing with them helped us find answers to questions like: what kind of inscriptions did he have, what was the role of writing in his life and the role in his family's life, the importance of religion in his life, how was the place he occupied in society reflected, how it presented Cserei as a religious man, a fierce Calvinist, the man of words and of poems, the nobleman with an interest in the law. These short notes about religion, history, internal and external politics, economic and social history, military history, natural disasters, family life, personal life, copying and translating manuscripts, literary activity etc. all enlighten Cserei's education, ideals and preoccupations and help us reconstruct his intellectual profile. Cserei was a reader, a receiver of culture, but also a producer. We can easily trace a relationship between his reading and his writing, his creation. These two activities are strongly connected, the books from his library attest that Cserei did not just read a lot, but also wrote a lot. His reading activity was a very complex one, it included reading, underlining and commenting as well. His poems reflected the rhetoric talent of an author who in the face of his isolation succeeded in offering great and valuable cultural and political works.

A special interest for the history of Cserei's library is the in-folio edition of Josephus Flavius' work, printed in Frankfurt-am-Main in 1580. In this case Cserei did not stop at writing marginals, but he used these inscriptions in 1709, when - during his exile from Brasov *pro lustrando tempore* - he copied and added them to a manuscript entitled *Compendium theologicum et politicum*. In the chapter *Case study: Compendium theologicum et politicum* I present this work briefly and since PhD student Ágnes Széles works on its transcription, I only stress upon some fragments that reflect the relationship between the original ideas and their secondary use. I wanted to prove especially the fact that it was not a simple rewriting of those thoughts, but an original and valuable piece of art, and that in its creation Cserei used several of his own books.

The annex of the PhD thesis contains the reproduction of the lists of books and some of the inscriptions that have been chosen after consulting the entire catalogue and considered to be the most significant and characteristic ones related to the problems this thesis deals with.

Cserei has an important role among the Transylvanian private library owners from the 17th century and the first part of the 18th century. Cserei had an erudite's library, he was a man praised for his reading, a

man who read attentively, who showed his agreement by writing marginals, taught himself continuously and had a remarkable intellectual potential which was reflected in his responsibility and special awareness in educating himself (and his children). The genres and titles from his library certify that the Transylvanian culture was continuously receptive to the European thoughts, both puritanism and cartesianism had a strong impact in Transylvania.

This research wants to fill the blank spots in Cserei's life and to offer a synthesis of the information from different points of view: history of books, history of reading and history of libraries and at the same time to give a solid support to the history of church, law and culture in general.

Bibliografie selectivă

1. Buluță, Gheorghe, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*. București, 2000.
2. Cavallo, Guglielmo – Chartier, Roger, *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Budapest: Balassi Kiadó, 2000.
3. Chartier, Roger (coord.), *Pratiques de la lecture*. Paris: Édition Payot et Rivages, 2003.
4. Csapodi Csaba–Tóth András–Vértesy Miklós: *Magyar könyvtártörténet*. Budapest 1987.
5. Kosáry Domokos, *Művelődés a XVII. századi Magyarországon*. 3. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1996.
6. Madas Edit – Monok István: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*. Budapest: Balassi, 2003.
7. *A magyar irodalom története. II. kötet 1600-tól 1772-ig*. Szerkesztette Klaniczay Tibor. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964.
8. *A magyar irodalom története*. Szerk. Jankovits László, Orlovsky Géza. Budapest: Gondolat, 2007. Vol. 1. A kezdetektől 1800-ig.
9. Manguel, Alberto, *Istoria lecturii*. Traducere din limba engleză Alexandru Vlad. București: Nemira, 2011.
10. *The History of Reading*. Edited by Shafquat Towheed, Rosalind Crone and Katie Halsey. London, New York: Routledge, 2011.
11. Tóth István György, *Mivelhogy magad írást nem tudsz Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996.
12. V. Ecsedy Judit: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1800*. Budapest: Balassi Kiadó, 1999.
13. Abafi Lajos, Cserei Mihály, a történetíró (eredetei kéziratái után). In: *Történelmi Tár*, 1880. 561–570.
14. Aigner Lajos, Cserei Mihály végrendelete. In: *Történelmi Tár*, 1881/1. 148–157.
15. Balázs Mihály, Cserei Mihály sárgabőrű könyvéről. In: *Irodalomtörténet*, 2006/4. 601–609.
16. Ballagi Aladár, Cserei-e vagy Rozsnyai? In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1892/1. 70–71.
17. Bartók István, XVII. századi logikai és retorikai irodalmunk kritikátörténeti tanulságai. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1991/1 1–24.

18. Benczédi Pál, A volt kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárának kéziratáráról. In: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Bukarest–Kolozsvár, 1957, p. 33–45.
19. Berlász Jenő, Könyvtári kultúránk kibontakozása a 16–17. században. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1973. Budapest, 1976. 203–215.
20. Idem., Könyvtári kultúránk a XVIII. században, In: *Irodalom és felvilágosodás*, Budapest, 1974, 283–332.
21. Banczik Samu, *Nagyajtai és miklósvárszéki Cserei Mihály*. Kolozsvár, 1905.
22. Chartier, Roger, *Practicile scrierii*. In: *Istoria vieții private*. V. București: Editura Meridiane, 1995. 136–198.
23. Cserei Mihály: *Nagyajtai Cserei Mihály Historiája*. A szerző eredeti kéziratából Kazinczy Gábor által. Pest, 1852.
24. Idem., *Erdély históriája [1661-1711]*. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Bánkúti Imre. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1983.
25. Dienes Dénes, A bibliaolvasás protestáns gyakorlatának példái a 17. században. In: Monok István – Nyerges Judit (redactori), *Ércnél maradandóbb*. Budapest – Vizsoly: Magtár Művészeti Alapítvány, 2006. 31–42.
26. Dóczy Örs, Terentius és Vergilius műveinek recepciója a marosvásárhelyi református partikula tanrendjében Fogarasi Mátyás iskolamestersége alatt (1662–1665). In: *Könyvek által a világ: tanulmányok Deé Nagy Anikó tiszteletére*. Marosvásárhely: Teleki Téka Alapítvány, 2009. 91–111.
27. Domján István, Cserei Mihály, a kálvinista. In: *Erdélyi Múzeum*, 1910/10. 670–677.
28. Écsy Ö. István, *A történetíró Cserei Mihály, mint versszerző*. Szigetvár, 1934.
29. *Erdélyi könyvesházak. II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely*. Jakó Zsigmond anyaggyűjtésének felhasználásával sajtó alá rendezte Monok István, Németh Noémi, Tonk Sándor. Szeged: JATE, 1991. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/2).
30. *Erdélyi könyvesházak. III. 1563–1757. A Bethlen-család és környezete. Az Apafi család és környezete. A Teleki-család és környezete. Vegyes források*. Sajtó alá rendezte Monok István, Németh Noémi, Varga András. Szeged, JATE, 1994. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/3).
31. *Erdélyi könyvesházak IV/1. = Bibliotheken in Siebenbürgen IV/1. Lesestoffe der Siebenbürger Sachsen 1575–1750. Bistritz, Hermannstadt, Kronstadt*. Hrg. István Monok, Péter Ötvös, Attila Verók. Bp.: Oszk, 2004. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/4.1).
32. *Erdélyi könyvesházak IV/2. = Bibliotheken in Siebenbürgen IV/2. Lesestoffe der Siebenbürger Sachsen 1575–1750. Schasburg, Kleinere Orte*. Hrg. István Monok, Péter Ötvös, Attila Verók. Bp.: Oszk, 2004. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/4.2).
33. Ferenczi Zoltán, Cserei Mihály följegyzései. In: *Történelmi Tár*, 1893/2, 146–160, 232–249.
34. Idem., Cserei Mihály néhány ismeretlen verse 1690–1698-ból. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1891/4. 437–455.
35. Földváry László, Adatok Cserei Mihály működéséhez. In: *Történelmi Tár*, 1896, 744–746.

36. Gönczi Lajos, *A székelyudvarhelyi evang. reform. kollegium értesítője az 1894/95. iskolai évről. Az intézet története (képekkel és rajzokkal) 1670–1895-ig*. Székelyudvarhely 1895.
37. Granasztói Olga, Olvasótól – olvasóig. Észrevételek a magyar olvasástörténeti kutatások aktuális kérdéseire. In: *Korall*, 2011. 12. évf. 43. 5–24.
38. Hargittay Emil, A fejedelmi tükör műfaja a 17. századi Magyarországon és Erdélyben. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1995/5–6, 441–484.
39. Heltai János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*. Budapest: Universitas Kiadó, Országos Széchényi Könyvtár, 2008.
40. Jackson, H. J., *Marginalia. reader writing in books*. New Haven: London: Yale University Press, 2001.
41. Káli Nagy Elek, Cserei Mihály eddig ismeretlen jegyzőkönyvéről. In: *Új Magyar Múzeum*, 1853. 46–55.
42. Kanyaró Ferenc, Cserei Mihály kesergő panasza és busongó elégiái. In: *Erdélyi Múzeum*, 1910/2. 85–96.
43. Kelemen Lajos, Cserei Mihály és Bethlen Kata egyházi adományai. In: *Erdélyi Múzeum*, 1898/9. 540–541.
44. Keszeg Vilmos, *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Kolozsvár: KJNT– BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 2008. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 3.).
45. Keserű Gizella, Comenius történeti munkájának magyar fordításai és a kora újkori protestáns mártírológia. In: *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 2007. 313– 332.
46. Kis Bálint, Cserei Mihály krónikásunk családi emlékirata. In: *Történelmi Tár*, 1901/2. 280–293.
47. Kiss Ferencz, *A székely-udvarhelyi Ev. Ref. Collegium történelme*. Székelyudvarhelyt, 1873.
48. Klaniczay Tibor, A magyar későreneszánsz problémái. In: *Reneszánsz és barokk: tanulmányok a régi magyar irodalomról*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961. 303–339.
49. Koltay Klára, Perkins és Ames recepciója Magyarországon 1660-ig. In: *Studia Litteraria*, 1991/XXVIII. 99–114.
50. Köpeczi Béla, A karteziánizmus politikája Magyarországon és Erdélyben a XVII. században és a XVIII. század elején. In: *Függetlenség és haladás: politikai gondolkodás a régi magyar függetlenségi harcok századaiban*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1977.
51. Lukinich Imre, Cserei Mihály életéhez. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1909/2. 236–240.
52. Monok István, Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek olvasmánytörténeti forrásértékéről. In: *Folklorisztika 2000-ben. Folklor-Irodalom-Szemiotika: tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. II. kötet. Bp., Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2000. 661–670
53. Idem., *Az erdélyi könyvtörténetírás történetének vázlata*. In: Az erdélyi magyar tudomány történetéből. A Magyar Tudomány Napja Erdélyben 2005.évi fórumán elhangzott előadások. Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 2006. 28–40.
54. Idem., *Intézményi és magángyűjtemények Magyarországon 1552–1750* (Könyvtártörténeti füzetek I.) Szeged, 1982. 165.
55. Idem., A kora újkori Magyarország olvasmányműveltségéről. Részmerleg egy hosszú alapkutatás eredményeiről. In: „Apró cseppekből lesz a zápor.” Bakonyi Géza emlékkönyv.

- Szerk. Hegyi Ádám, Simon Melinda., Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2008. (Habent sua fata libelli IV.) 23–43.
56. Idem., *A Rákóczi család könyvtárai 1588–1660*. Szeged: Scriptum Kft., 1995. (A Kárpát-medence koraújkori könyvtárai, 1.)
57. Idem., *Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526–1720. Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás* (Olvasmánytörténeti Dolgozatok V.). Szeged: Scriptum Kft., 1993.
58. Idem., „Libri in publica libraria exules scholastici”. Kísérlet egy fejléc értelmezésére, avagy a városi közösségi könyvtárak kialakulásáról Magyarországon. In: *Tarnai Andor emlékkönyv*. Szerk. Kecskeméti Gábor. Budapest: Universitas, 1996. (Historia litteraria 2.) 181–187.
59. Idem., *XVI–XVII. századi olvasmánykultúránk*. In: Magyar KönyvSzemle 104 (1988). 78–82.
60. Ofrim Alexandru, Lectura în epoca romantică: practici și reprezentări. In: Andi Mihalache, Alexandru Istrate (coordonatori), *Romantism și modernitate. Atitudini, reevaluări, polemici*. Iași: Editura Universității Ioan Cuza, 2009. 315–329.
61. Idem., Practicile scrișului și lecturii. Stadiul cercetărilor în istoriografia română. In: *Xenopoliana* 2004 12 nr. 1–4, 47–54.
62. Idem. – Ofrim Lucia, Practicile lecturii – aspecte istorice și etnologice. In: *Symposia*, 2002/1. 167–188.
63. *Partiumi könyvesházak 1623–1730. (Sárospatak, Debrecen, Szatmár, Nagybánya, Zilah)*. Sajtó alá rendezte Fekete Csaba, Kulcsár György, Monok István, Varga András. Bp.–Szeged: MTA Könyvtára–JATE, 1988. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 14.).
64. Pálffy Márton, Cserei Mihály történeti adomái és apostegmái. In: *Erdélyi Múzeum*, 1935. 256–265.
65. Petrőczy Éva, Egy magyar puritan “bestseller” Pápai Páriz Imre: Keskeny út. In: *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*. Szerkesztette Csörsz Rumen István. Budapest: ITI, 2010. 297–306.
66. Price, Leah, Reading: the state of the discipline. In: *Book History* 7, 2004. 303–320.
67. Roche, Daniel, A könyv mint fogyasztási cikk – gazdaság és olvasás között. In: *Korall*, 2011. 12. évf. 43. 25–41.
68. Simén Domokos, Az unitáriusok kolozsvári fősikolájának könyvtára. In: *Keresztény Magvető*, 1877. 193–207.
69. Simon Melinda–Szabó Ágnes, *Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója*. Szeged, Szcriptum Kft., 1997.
70. Sipos Gábor, *A kolozsvári Református Kollégium Könyvtára a XVII. században*. Szeged, 1991. (Olvasmánytörténeti Dolgozatok, 1.).
71. Idem., Az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárának története. In: *Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Szerkesztette Sipos Gábor. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2009. 11–68.
72. Szabó Emőke, A Fogarasi Református Partikuláris Kollégium és diáktársadalma az 1639 és 1693-as évek között. In: *Neveléstörténet: a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola folyóirata*. 2006/1/2.
73. Szádeczky Lajos, *Cserei Mihály jegyzőkönyvei*. In: Századok, 1903. 891–906.
74. Idem., Cserei Mihály jegyzőkönyvéből. In: *Történelmi Tár*, 1903. 481–582.
75. Idem., Cserei Mihály történetbölcseleti műve. In: *Történelmi Tár*, 1906. 445–552

76. Idem., Cserei Mihály végrendelete. In: *Erdélyi Múzeum*, 1895/7–10. 388–394, 429–444, 493–498, 546–554.
77. Szarvas Margit, *Magánkönyvtáraink a XVIII. században. (Főpapok, főurak, nemesek és polgárok gyűjteményei)*. Budapest, 1939. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai, 7.)
78. Széles Ágnes, *Folosirea exemplor și istoricitate în opera lui Cserei Mihály „Compendium theologicum et politicum.”* Lucrare de masterat. UBB, 2007.
79. Szigethy Lajos, *Cserei Mihály élete és históriája*. Kolozsvárt, 1894.
80. Idem., Cserei Mihály és históriája. In: *Erdélyi Múzeum*, 1894/6. 429–451.
81. Sz. Kristóf Katalin, A számoktól a (jogi)szövegekig: alfabetizációtörténet, olvasástörténet vagy kommunikációtörténet. In: *Acta Papensia*. 2002/1-2. 3–29.
82. Tarnai Andor, A váradí Orator Extemporaneus. In: *Klaniczay emlékkönyv. Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*. Szerkesztette Jankovics József. Budapest: Balassi Kiadó, 1994. 365–378.
83. Tóth Zsombor, Bethlen Miklós Imádságoskönyvének puritánus sajátosságai. In: *Erdélyi Múzeum*. 1999/3–4.
84. Idem., Cserei Mihály és élettörténetei: esettanulmány. In: *Könyvek által a világ: tanulmányok Deé Nagy Anikó tiszteletére*. Marosvásárhely: Teleki Téka Alapítvány, 2009. 403–426.
85. Idem., Egy koraújkori familiáris kapcsolat kérdései: Cserei Mihály esete Gróf Altorjai Apor Istvánnal (1692–1703): esettanulmány. In: *Acta Siculica*, 2008. 309–318.
86. Idem., A familiáris Cserei Mihály és a végrendelkező Apor István konfliktusának két ismeretlen forrása. In: *Lymbus*, 2009. 97–111.
87. Idem., *Hiányzó paradigmák. Módszertani megjegyzések a kontextualizáció kérdéséhez a régi magyar irodalomban*. In: *Korunk*. 2008 május.
88. Idem., Ifjúkori önarckép: Cserei Mihály 1690–1697. In: *Generációk a történelemben. A Hajnal István Kör –Társadalomtörténeti Egyesület 2007. évi konferenciájának a kötete*. Szerk. Gyáni Gábor, Láczy Magdolna. Nyíregyháza, 2008. 235–245.
89. Idem., *Istorie și antropologie: analiza manuscriselor reformate din secolul al XVII-lea* (Történeti antropológia: XVII. századi kálvinista szerzőségű kéziratos élettörténetek vizsgálata. Ifjúkori (ön)arckép Cserei Mihály ifjúságának záró szakasza (1690–1698). UBB, Facultatea de Litere. Cluj-Napoca, 2011
90. Idem., Műfaj vs. Íráshasználat? Történeti antropológiai megjegyzések a XVII. századi emlékirat-irodalomhoz. Cserei Mihály kalendáriumai. In: Idem., *A történelem terhe: antropológiai szempontok a kora újkori magyar írásbeliség textusainak értelmezéséhez*. Kolozsvár: Komp-Press, Korunk Baráti Társaság, 2006. 333–405.
91. Idem., Pecchius Crasalpinus csodálatos szabadulásának története. Írásantropológiai megjegyzések Cserei Mihály íráshasználatához. In: *A fordítás kultúrája – szövegek és gyakorlatok: a BBTE BTK Magyar Irodalomtudományi Tanszékének házikonferenciája*, Kolozsvár, 2010 január 8–9. II. Szerkesztette Gábor Csilla, Korondi Ágnes. Kolozsvár: Verbum: Látathatlan Kollégium, 2010. 29–50.
92. Idem., *A Portrait of a Young Man as a Survivor: Mihály Cserei (1690–1697). A Case Study in Historical Antropology*. Budapest: CEU, Lucrare de masterat, 2007.

93. Idem., *A történelem terhe: antropológiai szempontok a kora újkori magyar írásbeliség textusainak értelmezéséhez*. Kolozsvár: Komp-Press, Korunk Baráti Társaság, 2006.
94. Idem., *Usus doctrinae: Cserei Mihály Praxis pietatis olvasata*. In: *Medgyesi Pál redivivus: tanulmányok a 17. századi puritanizmusból*. Szerkesztette Fazakas Gergely Tamás és Győri L. János. Debrecen: Debreceni Egyetem: Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2008. 203–229.
95. Turóczi-Trostler József, *Keresztény Seneca: fejezetek a kései humanizmus európai és magyarországi történetéből*. In: *Magyar irodalom – világirodalom, Tanulmányok. II.* Budapest, 1961. 156–218.
96. Idem., *Magyar cartesianusok*. In: *Magyar irodalom – világirodalom, Tanulmányok. I.* Budapest, 1961. 173–216.
97. Ürmössy Gyula, *Nagyajtai Cserei Mihály históriája: nyelvészeti tanulmány*. Budapest, 1885.
98. Zombori István, *Külföldi művek magyarországi fogadtatása (A Guevara magyar kiadásának kérdőjelei)*. In: *Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században*. Szerk. Zombori István. Szeged, 1988. 159–167.